

N:o 31.

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

TIONDE BANDET.

4:e häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
MONTELIUS, OSCAR, Solgudens yxa och Tors hammare, Med 24 fig.	277.
EKHOFF, EMIL, Tvänne fornborgar vid Tullinge, Botkyrka socken, Södermanland. Med 4 fig.	297.
MODIN, ERIK, Öfvertro om de döde i Herjedalen	312.
WIGSTRÖM, EVA, Varsel och förebud	320.
EKHOFF, EMIL, Husaby kyrka i Vestergötland. Med 9 fig.	329.

Tvänne fornborgar vid Tullinge, Botkyrka socken, Södermanland.

Af

Emil Ekhojf.

Med namnet borgar eller fornborgar förstås inom fornforskningen primitiva förskansningar, bestående af grofva, oftast, åtminstone nu, åsformiga murar eller vallar, alltid uppförda utan användande af murbruk, samt vanligen enbart af löst på hvarandra hopade block och stenar, ej tillhuggna och af mycket vexlande dimensioner. Som regel äro dessa förskansningar anbragta å branta och otillgängliga berg.¹ Härtill har man helst valt sådana, som hafva en eller annan sida redan i och för sig obestiglig, d. v. s. genom höjd och lodrät stigning »stormfri», således, utan att särskilda anordningar der behöfde vidtagas, afgifvande tillfyllestgörande skydd. En fornborg kan således lämpligast karaktäriseras som ett otillgängligt berg, hvilket genom människans åtgörande, förmedelst förskansningar af ofvan nämnda konstlösa slag, är gjordt ännu otillgängligare, ännu svårare att emot försvararnes vilja bestiga. Alla uppåt ledande remmor och klyftor, hvilka skulle kunna gifva tillgång till bergets öfre delar, äro barrikaderade medelst ditvältrade block och stenar,

---

Egaren af Tullinge, bokförläggaren herr Frans Beijer, stälde vid undersökningen de för gräfningsarbetena m. m. nödiga arbetskrafterna frikostigt till mitt förfogande, hvarför jag härmed får offentliggen framföra min tacksägelse.

---

¹ På Gotland och Öland förekomma fornborgar af annan anordning och stundom liggande på öppna fältet. Dessa tagas ej i betraktande i föreliggande uppsats.

och öfverallt, där bergsidorna falla saktare af mot den lägre terrängen, äro de afstängda genom de nämnda murarna, hvilka ofta kunna hafva en betydande längd. Stundom nöjde man sig ej med en enkel mur, utan två eller till och med flera sådana äro lagda utanför hvarandra. På särskildt hotade punkter äro murarna dessutom ofta förstärkta genom på lämpligt sätt anordnade »utanverk» af vexlande beskaffenhet.

På dessa borgbefästningar är ofta ett ofantligt arbete nedlagdt, ett förhållande, som rätt tydligt framstår, då vi betänka, att den stundom oerhörda mängden material — som aldrig är brutet ur berget — säkerligen i de flesta fall ej varit att tillgå ensamt på själfva borgberget, utan måste uppsökas i omgifningarna och forslas upp för de branta stigningarna.

Med afseende på borgarnas fortifikatoriska värde torde med skäl kunna sägas, att dessa befästningar, ehuru åstadkomna med de enklaste medel, i allmänhet äro utförda med god urskiljning samt praktisk blick för försvarets fordringar. Man har tydligen låtit sig angeläget vara att anbringa förskansningarna på sådant sätt, att de på samma gång medförde den största fördel för försvaret och vållade de anfallande största möjliga afbräck. Försvarslinierna hafva ej förlagts på måfå, utan, synbarligen med god beräkning, så, att de med kast och skott kunde nås från bakom dem lämpligt belägna punkter o. s. v. Man insåg äfven vikten af att inom förskansningslinien indraga intill hufvudbefästningen alltför närbelägna höjdparter, för att ej därifrån blifva utsatt för besvärande anfall, och man tvekade ej att vidtaga en sådan åtgärd, ehuru detta ofta förökade arbetet i mycket betydande grad.

Ingångsöppningar i murarna kunde ej alltid undvikas, men man sökte ofta förminska den fara, som därigenom uppkom, genom att förlägga dem så, att de kunde inifrån befästningsområdet bestrykas med kastvapen från två eller flera sidor. Dessutom hafva ingångarna, för att ännu mera försvåra ett fiendtligt inträngande genom de samma, stundom erhållit formen af en smal, ibland rätt lång gång, genom hvilken endast en eller ett par man i sender kunde passera. Gången åstadkoms antingen genom att den i allmänhet breda muren här gjordes ännu bredare, eller ock därigenom att tvänne parallela korta murbitar utdrogos vinkelrätt från öppningen, bildande mellan sig en trång passage fram till denna. Det senare förfaringssättet påminner om den anordning, som vi

sedermera långt fram i tiden återfinna vid några bland de framspringande portvärn, hvilka pläga kallas barbakaner eller Thorzwinger. Något historiskt sammanhang mellan dessa båda försvarsverk finnes emellertid ej; det vill med andra ord säga, att den senare formen ej kan anses leda sitt ursprung från den först nämnda. Detta är tydligt af bland andra det i och för sig afgörande skälet, att i fråga varande portvärn ej tillhörde medeltidens tidigare del, utan uppträdde först längre fram. Det är således helt enkelt likartade kraf, som på skilda tider och oberoende af hvarandra skapat likartade former.

Man förstod emellertid stundom äfven att spara sin möda, det vill säga att ej nedlägga mera arbete än nödigt var för att åstadkomma ett betryggande resultat. Där sådant lämpade sig, äro nämligen murarna lagda på och utefter de uppstigande klintarnas och bergväggarnas krön, hvarigenom, äfven om muren ej i och för sig var särdeles betydande, tillräckligt hinder genom klintarnas och murens förenade höjd sattes emot en stormande fiende. På samma sätt gick man stundom till väga vid uppförande af medeltida fästen.

Fornborgarnas murar äro alltid ganska låga — deras höjd är en eller annan meter — men däremot betydligt breda vid basen samt, som sagdt, åtminstone nu i allmänhet vall- eller åsformade, det vill säga sluttande inåt och utåt. Den ursprungliga höjden har utan tvifvel ej varit särdeles mycket större än nu. Rubbningar hafva visserligen naturligtvis inträffat, men förhållandena gifva i allmänhet vid handen, att dessa ej medfört någon väsentligare minskning af höjden. Om murhöjd i medeltidens mening kan det således ej blifva tal. Däremot är det ej lika säkert, att den nu varande vall-liknande formen öfverallt är den ursprungliga. Muren vid den norra af de båda här nedan beskrifna Tullinge-borgarna visar ännu på flera ställen en ordentligt murlagd — ehuru naturligtvis här som alltid utan murbruk — nästan lodrät, det vill säga endast obetydligt inåt lutande, yttersida, under det att muren inåt företer en oafbruten, sakta sluttning ned mot marken, utan murläggning, med helt enkelt löst på hvarandra hopade stenar. Ett sådant byggnadssätt känner jag för min del visserligen ej från någon annan fornborg på fastlandet,¹ men det är ej omöjligt, utan tvärtom troligt, att en när-

¹ Vid några af Gotlands och Ölands fornborgar förekommer murläggning.

mare granskning af i fråga varande murar skall komma att gifva vid handen, att en dylik jämförelsevis omsorgsfull uppläggning af åtminstone ena sidan ej är så sällsynt, som det nu visar sig. Det är emellertid mycket antagligt, att, äfven om murläggning förefinnes, denna är mer eller mindre dold af nedrasade lösa stenar. Vid en undersökning är det således ej tillräckligt med blott och bart en besiktning, man måste försiktigt undanrödja de yttre, till äfventyrs tillfälligt ditkomna stenarna för att erhålla klarhet angående de ursprungliga förhållandena. Jag vill härvid erinra om, att man länge ansåg Bohusläns talrika bronsåldersrösen i allmänhet endast vara formlöst hopkastade stenhögar, under det senare iakttagelser hafva ådagalagt, att åtminstone ett stort antal af dem äro uppförda i en bestämd form, med jämna, murlagda sidor och oftast en terrassartad afsats kring foten.¹

Den ofvan nämnda beskaffenheten af fornborgarnas murar visar tydligt, att dessa ej få sammanliknas med omgifningsmurarna eller ringmurarna vid medeltidens fästen. Dessa hade att, på samma gång de voro ett hinder för fienden, afgifva skydd för försvararnes personer — tjäna dem som bröstvärn, — men tillika, hvilket var det hufvudsakliga, vara stridsplatser, från hvilka medelst yttre eller inre skyttegångar eller genom i de samma anbragta skyttespringor försvaret fördes. Anfallet på en medeltidsbefästning möttes således *från* murarna, eller med andra ord försvaret utgick *från* dem. Fornborgarnas murar hafva i motsats härtill ej kunnat vara stridsplatser. På deras löst liggande stenar kunde man ej utan stor svårighet röra sig, ännu mindre utkämpa en strid, för att ej nämna, att de på muren stående försvararne skulle varit lika mycket eller mera obetäckta än de anfallande. Murarna kunde ej heller, på grund af sin form och ringa höjd, såsom bröstvärn lemna skydd åt bakom dem stående krigare. Visserligen torde vi möjligen hafva att tänka oss murarna förhöjda genom på dem anbragta barrikader af trä, och vi känna ej deras form, men vi torde ej begå något misstag, om vi förutsätta, att dessa träkonstruktioner voro af samma råa och primitiva beskaffenhet som murarerna själfva. Det ligger närmast till hands att antaga, att de bestodo helt enkelt af hopvräkt trädstammar, hvilka möjligen genom de på dem kvarlemnade grenarna erhöllo

¹ Se beskrifning af de fasta fornlemningarna i Sotenäs, Stångenäs m. fl. härad af Emil Ekhoft och G. Gustafson i »Bidrag till Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia», hft 11—14 och 17.

säkert läge och bildade ett fast och mycket svårgenomträngligt helt. Det må emellertid härmed hafva varit hur som helst, säkert är, att stående virke ej kunnat användas på dessa murar, liksom ock att de förmodade träbarrikaderna ej kunnat tjänstgöra som bröstvärn. Murarna få därför anses uteslutande som hinder lagda i vägen för de anfallande för att försvåra uppstigandet, och vid hvilka dessa, upptagna af de svårigheter, som här framstälde sig, voro utan be-täckning utsatta för försvararnes projektiler. Murarna hafva nämligen otvifvelaktigt varit afsedda att, som redan är antydt, från bakom dem på lämpligt håll belägna högre punkter hufvudsakligen försvaras med kastvapen af olika slag, såsom pilar, kastspjut och stenar, de senare kastade med slunga eller blotta handen. Förhållandena på många ställen gifva i förening med murarnas egen beskaffenhet detta tydligt vid handen. Vid en af Tullinge-borgarna framträder detta förhål-lande särdeles klart. Fornborgarnas murar äro således närmast att jämföra med medeltidsfästernas vallar, hvilka likaledes ej voro strids-platser, utan allenast hinder, anbragta för att försvåra närmandet intill murarna. De äldsta befästningar från medeltiden, vi känna, åtminstone beträffande stora delar af Europa, bestodo uteslutande af vallar, omgifvande den kulle, på hvilken byggnaderna voro belägna. Enär dessa medeltida vallar vanligen voro uppförda af löst material: jord och grus, hade man tillfälle att å dem anbringa ytterligare för-stärkning af hindret i form af pallisader, det vill säga rader af grofva, sida vid sida i vallen nedsatta, upptill spetsiga pålar, hvilka angriparen hade att öfverstiga eller undanrödja, under hvilket vansk-liga företag han naturligtvis i mycket ogynnsamt läge var utsatt för beskjutning från besättningen. I princip äro således fornborgarna fullkomligt öfverensstämmande med dessa äldsta medeltidsfästen.

Man har länge insett, att fornborgarna ej varit stadigvarande, fasta boplatser, utan endast tillfälliga tillflyktsorter. De voro ett slags befästa läger, dit den närmaste bygdens befolkning, män, kvin-nor och barn, när ofred hotade, drog sig tillbaka, medförande sina redbaraste egodelar, däribland förmodligen äfven husdjuren. Bakom dessa förskansningar kunde man i jämförelsevis skyddadt läge af-vakta lugnare tider, och här kunde man upptaga striden mot en inträngande fiende under gynsammare förhållanden än de, hvilka stodo till buds i den öppna bygden. Att detta är dessa fornlemnin-gars verkliga betydelse, framgår bland annat däraf, att i regeln inga tomtningar eller grundvalar efter byggnader träffas inom dem,

hvilket naturligtvis skulle hafva varit händelsen, för så vidt hus, om ock helt primitiva, verkligen här funnits. De tillfälliga bostäder däremot, hvarmed man under den nödtvungna vistelsen här säkerligen nöjde sig, voro utan tvifvel af så bräcklig beskaffenhet, tält, risikojer m. m., att vi ej kunna vänta att af dem finna några bevarade spår. Borgarnas läge och fördelning i landet visar äfven, att den gifna förklaringen är den rätta. De äro nämligen vanligen ej belägna i den öppna, odlade bygden, utan afsides från denna, stundom ganska långt upp i utmarkerna och obygderna. Hade de varit den åkerbrukande befolkningens stadigvarande boplatser, hade man naturligtvis varit angelägen att förlägga dem så nära den odlade jorden, som förhållandena medgäfvö. Slutligen visar dessa befästningars ofta mycket betydande omfång, att de i allmänhet varit afsedda att försvaras af en ganska ansenlig styrka, samlad kanske från flera närliggande bygdelag. Att karlarne från en ensam eller några få gårdar i de flesta fall ej skulle kunnat med utsigt till framgång hålla dessa borgar besatta, är tydligt.

Fornborgarna förekomma i stort antal flerstädes i Sverige; särskildt träffas de i rent förvånande mängd i Mälardalskapen, ehuru de äfven i andra trakter uppträda talrikt. På Orust i Bohuslän finnas t. ex. ej mindre än 14 stycken, och Gotland eger omkring ett tjugutal.

Om den tid, då dessa befästningar anlades och voro i bruk, känna vi dessvärre mycket litet. De pläga emellertid vanligen hänföras till hednatidens senare skede, det vill säga till järnåldern. Ehuru utan tvifvel vissa omständigheter synas tala för riktigheten af denna uppfattning, hafva tills vidare ej några *afgörande* bevis därför kunnat anföras. Det är ock mycket vanskligt att härutinnan komma till klarhet. Från ingen enda af de talrika svenska fornborgarna känna vi därstädes anträffade fynd af något slag. Dessutom må vi betänka, att jordfynd från dylika fornlemningar endast under särdeles gynsamma förutsättningar kunna gifva oss någon ledning vid bestämmandet af dessas ålder. De kunna naturligen ej tillmätas samma betydelse, som den ett graffynd har beträffande grafvens ålder. Föremålen kunna ju hafva kommit ned i jorden långt efter det borgen upphört att begagnas för sitt ursprungliga ändamål, eller kunna de hafva legat på platsen långt före dess anläggande. I Finland har man t. ex. i några fornborgar anträffat enstaka föremål från sten- och bronsåldrarna, utan att skäl föreligga

att antaga, det i fråga varande borgar *därför* tillhört nämnda tidskeden. Äfven grafvar och graffält i borgarnas omedelbara närhet eller inom deras område kunna ej afgifva något positivt vitsord angående dessas ålder; snarare synas mig grafvarna böra vitna om, att, när *de* tillkommo, borgen ej användes som borg.

Hans Hildebrand har beträffande fornborgarna inom Mälarskapskapen framhållit, att många af dem ligga utefter gränserna för häraden — andra äro belägna utefter vattendragen eller vid sjöarna eller följa höglandets konturer emot låglandet — samt att de således synas med trygghet kunna hänföras till den tid, då häraden redan voro bildade. Ehuru denna iakttagelse alltid är af stor vikt, hjälper den oss emellertid ej till en *närmare* datering af fornborgarna, enär vi ej närmare känna, när häraden eller förutsättningarna *därför* kommo till stånd. Ej heller känna vi om alla fornborgar äro samtida, det vill säga tillhörande en och samma kulturperiod. De äro ännu alltför litet i detalj granskade för att tillåta oss döma härom.

En jämförelse med motsvarande befästningar utom Sverige kan ej heller gifva oss någon säker ledtråd i berörda afseende. Behovet att söka skydda sig mot öfvervåld och plundring från en roflysten fiendes sida har naturligtvis snart sagdt i alla tider förefunnits. Det sätt härför, som vid fornborgarnas anordnande blifvit användt, är så enkelt och primitivt och på naturligaste sätt framgången ur de för handen varande förhållandena, att det utan tvifvel kan hafva uppkommit hos olika folk fullkomligt oberoende af hvarandra. Borgarna kunna således hos olika folk hafva tillhört vidt skilda tider, ja, troligen äfven hos ett och samma hafva funnit användning under mycket olika perioder. De resultat angående fornborgarnas ålder, man utom Sverige kommit till, behöfva således ej hafva någon giltighet beträffande förhållandena hos oss. Hjalmar Appelgren anser t. ex. de finska fornborgarna tillhöra tiden från omkring år 1000 till början af 1400-talet,¹ en datering som utan tvifvel kan sägas ej stämma öfverens med de svenska förhållandena.

Den enda fornborg i Sverige vi med *någon* grad af säkerhet kunna datera är den på Björkö i Mälaren belägna, liggande invid s. k. »svarta jorden» eller »bysta'n», det vill säga platsen för det forna Birka och utan tvifvel utgörande en del af stadens försvars-

¹ »Finska Fornminnesföreningens Tidskrift»; hft. XII. Helsingfors 1891.

verk. Att den användes af stadens invånare känna vi af Rimberts berättelse om Ansgarii lefnad. Vi torde således vara berättigade att anse den anlagd för stadens skull, ehuru den naturligtvis *kan* vara äldre än denna. Björköborgen skiljer sig emellertid något från de vanliga fornborgarna. Den är uppkastad af kullersten och grus samt gräsbevuxen, är ej heller afsides belägen utan som sagdt utgörande en del af stadens försvarsanordningar, troligen dess kärnpunkt. Huruvida vi från Björkö-borgen kunna draga slutsatser angående de allmänna fornborgarnas ålder är därför mycket osäkert.

Enda sättet att *om möjligt* komma till en rätt och allsidig uppfattning af fornborgarnas ålder och detaljerna vid deras anordning är därför att egna denna klass af fornlemningar en mera ingående undersökning, än i allmänhet hittills kommit dem till del, att i detalj granska så stort antal af dem som möjligt. I betraktande af deras talrikhet är detta emellertid ett ganska vidlyftigt arbete, som ej gerna utan uppoffrande af allt för mycken tid kan utföras af *en* person. Vänner till vår odlings historia skulle därför kunna göra denna en god tjänst genom att hvar i sin stad företaga uppmätning och beskrifning af dylika fornlemningar och antingen publicera resultaten af sitt arbete eller insända det samma till Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien för att i det Antiquariskt-topografiska arkivet förvaras. Vid ett dylikt arbete är emellertid en fullständig landtmäteruppmätning ej af nöden. Tillräckligt antal hufvudmått tagas, och inom dem inlägger man efter uppstegning de hufvudsakliga konturerna. Det är emellertid en gifven sak, att alla detaljer eller viktigare partier uppmätas noggrant och aftecknas samt att, om så behöfves, plan af desamma uppgöres. Höjdförhållanden framgå i allmänhet tillräckligt tydligt af Generalstabens eller andra kartor. Beskrifningen göres naturligtvis så fullständig som möjligt och allmänna synpunkter och förhållanden, hvilka varit bestämmande vid befästningarnas anordnande och inverka på styrkan i försvaret, framhållas.

Å Tullinge egor äro tvänne fornborgar belägna, båda på kort afstånd från gården, den ena norr därom, den andra söderut.

För anläggande af den först nämnda, fig. 1, har man valt vestra ändan af ett temligen vidlyftigt, i Ö-V utsträckt bergkomplex, invid östra stranden af Tullingesjön, strax innanför den s. k. Norsholmen. Denna del af berget är i hög grad sönderdelad och otillgänglig samt stiger upp till en ganska betydande höjd, så att man från dess högsta punkt har en vidsträckt utsigt öfver Tullinge- och Al-bysjöarna samt den omgifvande trakten. Längre österut löper öfver berget den gamla landsvägen norrut från Tullinge gård. Borgom-rådet begränsas vesterut, således mot sjön, af en mycket hög, nästan öfverallt lodrät vägg, hvilkens öfre del här och där till och med är öfverhängande. Nästan hela vestra sidan af borgen var således redan af naturen, utan särskilda anordningar fullkomligt skyddad för bestigning, stormfri, som det heter. Denna sida behöfde knappast ens bevakas. Ingen fiende kunde tänka på att här finna en väg upp för att gå till anfall. Den vestra ändan af berget är genom tvänne ungefär i Ö-V gående, trånga dalar delad i trenne partier, af hvilka det nordligaste är det största och utgör borgens egentliga område. Det södra visar mot norr en ytterst brant och obestiglig vägg, men faller däremot temligen sakta af mot söder. Det befans därför ej lämpligt att indragas inom befästningsområdet. Det var lätt bestigligt utifrån, men genom den tillräckligt breda dalgången med dess branta sidor skarpt skildt från det öfriga berget. Något anfall kunde därför ej hota därifrån, och man kunde således utan risk lemna det obefäst. Det är ej heller upptaget på den här bifogade planen öfver borgen. Det befästa området utgjordes därför af de båda återstående afdelningarna jämte den mellanliggande trånga dalgången, den norra af de två nyss omtalade.

Båda dessa, hvilka som vi minnas hafva riktning ungefär i Ö-V, utmynna vesterut högt upp på den nyss beskrifna, nästan lodräta vestra väggen och äro således från denna sida i det närmaste otillgängliga, i synnerhet är detta förhållandet beträffande den nordliga, således den till borgområdet hörande dalgången. Österifrån är denna däremot lätt tillgänglig och bildar den beqvämaste uppgången till berget. Vi träffa ock här den första förskansningen: en grof mur dragen tvärt öfver dalens mynning samt i norr och söder nående ett stycke upp på dalens sidor. Genom muren leder en smal ingång. Fig. 2 visar dennas utseende, sedd utifrån. Den har, som vi se, ordentligt upplagda sidor eller poster. Den norra af dessa är ännu väl bibehållen, den södra däremot något rubbad,

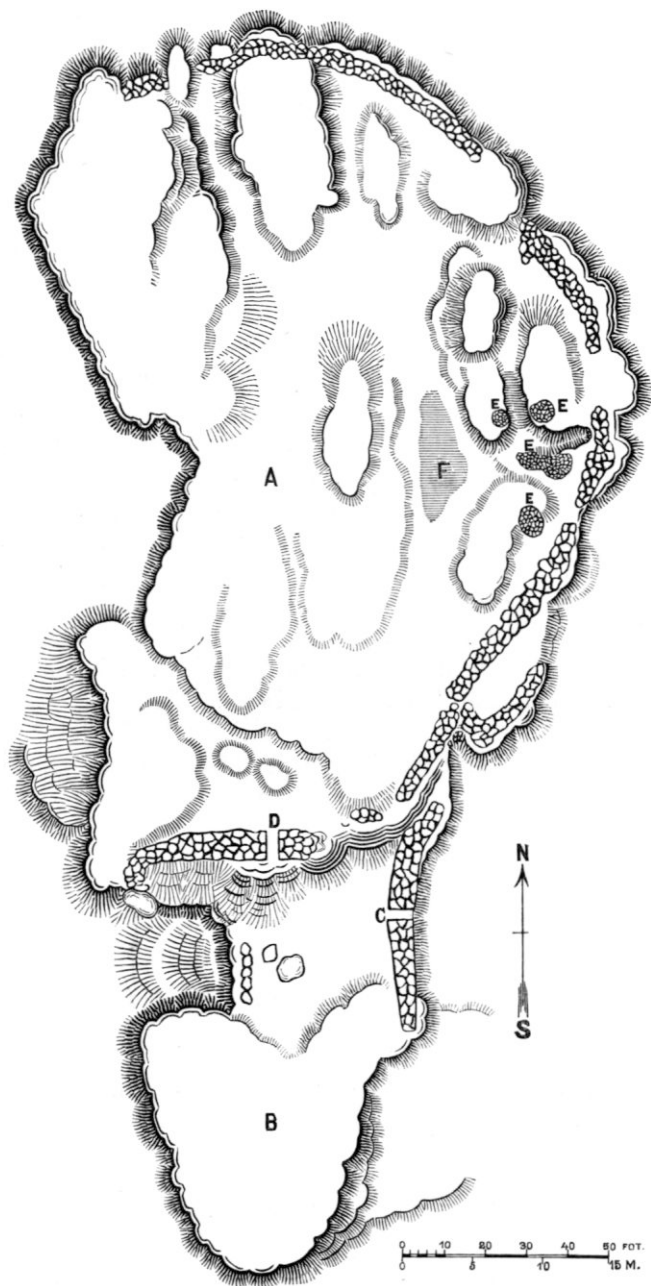

Fig. 1. *Norra borgen.*

A. Egentliga borgområdet. *B.* Endast från norr tillgänglig bergkulle. *C.* Nedre ingången (fig. 2). *D.* Öfre ingången (fig. 3). *E.* Förråd af kaststenar. *F.* Vattensamling.

därigenom att murens stenar åkt något ned för den här starkt sluttande bergssidan. Som planen visar kan ingångens inre mynning med fördel bestrykas från båda dalsidorna, liksom naturligtvis äfven från terrängen innanför densamma. Hade fienden det oakadt inträngt i dalen, befann han sig likväl ej inom själfva borgområdet, utan endast i ett slags utanverk, en förborg om man så vill. Hans läge här var ej särdeles behagligt, han var instängd som i en fälla. Båda dalsidorna äro besvärliga att bestiga, och dalens ringa bredd tillät, att hvarje punkt i den samma kunde tagas under korsande »eld» från de på dalsidornas krön posterade försvararne. Det söder om dalen liggande bergpartiet är nästan rundt om i det närmaste obestigligt och ansågs tydligen ej i behof af särskilda förskansningar. Några sådana finnas ej heller här. Denna del af borgen erbjuder dessutom ringa utrymme och var nog ej afsedd till uppehållsort, utan endast till försvar.

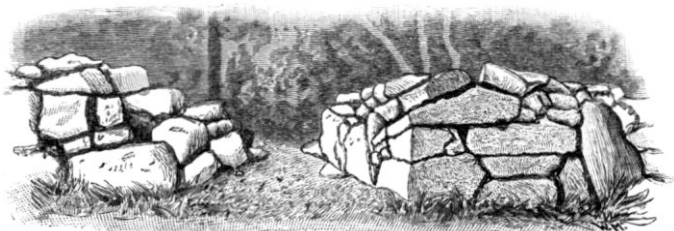

Fig. 2. *Ingång genom nedre muren.*

Den egentliga borgen ligger således norr om dalen. Hit upp leder i dalsidan en mycket obehvämlig »naturtrappa», bildad af små, smala, oregelbundna afsatser.¹ Uppkommen uppför denna, hejdas man åter af en mur, lagd utefter bergsidans krön, samt liksom den förra försedd med en ingång med murlagda poster, fig. 3. Genom att muren här erhållit betydlig bredd, har ingången fått formen af en kort gång. Genom denna inkommer man på bergets egentliga höjdområde. Detta utgöres emellertid ej af en platå, utan är till allra största delen uppfyllt af små i NN—SSO gående åsar. Rundt om detta område, öfverallt där terrängförhållandena det fordra, finna vi, som planteckningen visar, murar, lagda allt efter omständigheterna utefter åsarnas krön, tvärs öfver eller mellan dem.

¹ Arbetarne ansågo emellertid, det ej vara omöjligt att på denna väg praktisera boskap och hästar upp på berget.

Som redan blifvit omtaladt, hafva dessa murar i allmänhet den yttre sidan ordentligt murlagd samt i det närmaste lodrät, d. v. s. endast mycket obetydligt inåt lutande, under det den inre sidan bildar en jämn sluttning mot marken. Deras genomskärning är således tresidig.

Murarnas läge samt i öfrigt förhållandena på platsen sätta det utom allt tvifvel, att, såsom ofvan blifvit antydt, dessa förskansningar varit afsedda att från innanför dem liggande, behärskande punkter försvaras med kastvapen, således ej i strid man mot man invid eller på murarna. Detta bestyrkes ytterligare af en rätt intressant omständighet. På flera ställen — vid E. på planen — träffar man nämligen hopförda förråd af *kaststenar*. Dessa äro liksom murens stenar skarpkantiga, men af mindre dimensioner än dessa: knappt hufvudstora och ännu mindre. De äro, därom kan intet

Fig. 3. *Ingång genom öfre muren.*

tvifvel råda, af människor hopsamlade och bringade till deras n. v. platser. Afsigten härmed är tydlig: den kan ej vara någon annan än den ofvan nämnda. I några af fornborgarna i Finland har man iakttagit liknande samlingar, och på grund af förhållandena likaledes funnit dessa böra tolkas som kaststenar. I Tullinge-borgen äro dessa förråd förlagda invid de små åsar, som på några ställen framgå mot murarna och hvilka åsar, något högre belägna än dessa, innehafva ett behärskande läge såväl med afseende på murarna som terrängen där utanför. De här stridande innehade tydligen mycket goda »skjutställningar» för att begagna ett modernt uttryck, och det är vid granskning af förhållandena på platsen lätt att inse planen för det hela. Däremot hade de här posterade ej i lika grad ett skyddadt läge, men så långt hade man, som redan är antydt, inom be-

fästningskonsten tydligen ännu ej kommit vid tiden för fornborgarnas anläggande.

I områdets sydöstra del har man på ett ställe, som af planen synes, förstärkt muren genom ett »utanverk». Detta består af en i oregelbunden båge lagd yttre mur, med båda ändarna stötande intill den inre och således tillsammans med denna bildande ett slutet trångt rum. I denna yttre mur finnes visserligen nu en stark sänka, bildande en ingång, men denna har ej som de öfriga ingångarna murlagda sidoposter och är utan tvifvel ej ursprunglig, utan i senare tid upp-plockad. Det hade ju ock varit meningslöst att uteslutande åt fienden bereda en sådan lättnad, ty förhållandena visa, att det aldrig varit meningen att på denna väg inkomma i borgområdet. Mellan detta och »utanverket» finnes nämligen ingen ingång anordnad. Detta förhållande skulle i t. ex. en medeltidsbefästning vara fullkomligt obegripligt, men förklaras här till fullo af — och bestyrker i sin mån — den ofvan framhållna egenskapen hos fornborgarnas murar att ej vara stridsplatser utan endast tjänstgöra som hindrande barriärer för de stormande.

Hela borgområdet är mycket oländigt och så uppfyllt med klintar och åsar, att det är svårt att förstå, hvar man kunnat finna plats för de troligen ej så få tillfälliga bostäder, som väl voro nödvändiga äfven för tidens härdade befolkning vid ett kanske rätt långt uppehåll under en till äfventyrs oblid årstid. Antagligen hafva vi att tänka oss dem spridda mellan klintarna öfver hela området. För nära murarna ville man väl dock ej förlägga dem.

Inom området finnes ett par vattensamlingar af hvilka den ena — *F.* på planen — är rätt betydlig och, när den var upprest, troligen aldrig sinande äfven under varma somrar, naturligtvis en ovärderlig förmån för dem, som innehade borgen. Många fornborgar sakna emellertid denna viktiga betingelse, liksom äfven märkvärdigt nog detta var förhållandet vid en del borgar långt ned i medeltiden.

Det har ofvan påpekats, att fynd af lösa fornsaker i en fornborg ej kunna tillmätas stor betydelse i fråga om bestämmande af borgens anläggningstid. Naturligtvis kunna emellertid omständigheter gifvas, under hvilka dylika fynd verkligen blifva upplysande. Vid undersökningen af Tullinge-borgen företogs därför gräfning och sällning af jorden. Gifvet är emellertid, att detta ej kunde ifrågakomma öfver hela det betydande området. Något resultat af detta

arbete vanns ej heller, möjligen på grund däraf att det ej låter sig bestämma, hvarest lägret eller bostäderna stått.

Ehuru man på den nu beskrifna norra Tullinge-borgens förskansningar ej nedlagt arbete i någon ovanlig grad, torde dess försvarskraft genom bergets för ändamålet särdeles lyckliga skapnad kunna anses mycket betydande. Den var ett verkligt effektivt försvarsverk. Detta kan däremot ej sägas om den södra af de båda på gårdens egor belägna borgarna. Både genom konst och natur är den mindre befäst än den förra. Äfven detta borgberg ligger vid östra stranden af Tullinge-sjön, ungefär midt emot Hamra-Sjöstuga. Berget stiger temligen sakta från öster och bildar först vid vestra randen branta, stormfria väggar. Den konstgjorda förskansningen består af en enda betydande lång mur, som afskär den östra, sakta stigande sluttningen. Man har emellertid, förmodligen för att ej för mycket utsträcka förskansningslinien, ej begagnat sig

Fig. 4. Ingång till södra borgen.

af de branter, som här och där finnas, så att marken på några ställen utanför muren ej är synnerligt lägre än innanför den samma. Muren är dessutom i sig själf föga betydande, hvarför det förefaller, som den ej skulle hafva kunnat bringa de stormande mycket afbräck. Möjligen är hela anläggningen aldrig fullbordad. Ehuru således denna fornborg ej har mycket af intresse att framvisa, förtjänar dock ett drag vid densamma att påpekas. Den ingång, som leder genom muren, har nämligen den form, som fig. 4 utvisar och som här ofvan redan är omtalad såsom stundom förekommande vid dylika förskansningar. Äfven i Finland användes vid några fornborgar detta sätt att försvåra tillträdet till det befästa området. Samma anordning träffas ibland äfven vid tyska Wallburgen¹ men här synes regeln vara, att de »zvingerartig» böjda valländarna, mellan hvilken ingången är belägen, äro riktade antingen båda två *inåt* borgområdet, eller ock den ena *inåt*, den andra *utåt*. I båda fallen blef naturligtvis resultatet det samma som å de svenska och finska, nämligen en *förlängd*, trång ingångsöppning, som härigenom

¹ Primitiva befästningar af liknande art som de nu i fråga varande.

var vanskelig att passera. I Tyskland har man dessutom fäst uppmärksamheten vid, att i det senare af de nyss nämnda fallen, det vill säga då en utåt- och en inåtgående vallända bildade ingången, denna var så anbragt, att den inträngande fienden måste vända sin högra — ej sköldbärande och således oskyddade — sida emot borgområdet, hvarigenom han i ogynnsamt läge var utsatt för försvararnes anfall. Ingångarna vid Tullinge-borgarna gifva på grund af sin form ej anledning till en dylik iakttagelse, men som redan är framhållet, är deras läge sådant, att de med fördel kunde inifrån borgområdet bestrykas från flera punkter. Att denna form på ingångarna till borgen ej står i historiskt sammanhang med liknande försvarsanordningar under medeltiden är redan påpekadt.

Det är svårt att inse skälet, hvarför två borgar blifvit anordnade så nära hvarandra. Traktens befolkning kunde omöjligen afgifva tillräckligt antal stridbara män för att hålla dem båda samtidigt besatta, och vi kunna ej antaga, att man var så omtänksam och nogräknad, att man med stor möda skaffade sig flera borgar för att hafva att välja emellan vid inträffande tillfällen. Ej heller finnes skäl antaga, att vi här hafva att göra med tvänne fiendtliga områdens befästa tillflyktsorter. Måhända ligger förklaringen uti en betydande tidsskilnad mellan båda borgarna eller däruti att man efter anläggande af den södra funnit denna föga tillfredsställande och därför med uppoffrande af det här redan nedlagda arbetet beslutit förlägga sin borg till det i alla afseenden betydligt fördelaktigare norra berget.
